

TARIXNI O'RGANISHDA ELEKTRON QIDIRISH TIZIMLARIDAN FOYDALANISH

Komolov Mavlonbek Zafarjon o'g'li

Tarix fakulteti (mamlakatlar va mintaqalar) yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarixni o'rganishda elektron qidirish tizimlaridan foydalanishning o'ziga xosligi muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: Elektron kutubxona, e-library, virtual kutubxona, e-kutubxona, Internet, raqamli kutubxona, digital library.

KIRISH

O'tmish va tarixiy xotira insoniyat tarixining barcha davrlarida e'tibor markazida bo'lib kelgan. Bu e'tibor natijasida ilmiy tadqiqotlar va izlanishlar orqali tarixiy hodisalar, shaxslar va jarayonlar bilan bog'liq ko'plab savollarga javob izlangan. Ushbu jarayon inson o'tmishda nima sodir bo'lganligini yozishni boshlashi bilan va tarixshunoslikni paydo bo'lishiga asos bo'lgan. Tarix o'qitish deganda, tarixiy material vositasida o'quvchilarga bilim berish, ularni milliy istiqlol ruhida tarbiyalash va kamol toptirish vazifalarini amalga oshirish zarur bo'lgan jarayon, o'qituvchi va o'quvchilarning aqliy (ichki) hamda o'quv harakatlari (tashqi) jarayoni tushuniladi. Elektron kutubxona deganda nimani tushunamiz? Uning tarkibiy qismlari nima? Xalqaro Tarmoqdagi minglab kitoblarni o'z ichiga oladigan saytlar elektron kutubxonami yoki kutubxona saytlari hammi? Raqamli kolleksiyalarni yaratish uchun qanday bilim va malakalar kerak bo'ladi? Ushbu maqolada shu kabi savollarga javob topishga harakat qilamiz (maqolada "elektron kutubxona", "e-kutubxona" va "raqamli kutubxona" terminlari bir ma'noda qo'llaniladi).

ADABIYOTLAR SHARHI

Elektron kutubxona- Internetning ajoyib imkoniyatlaridan biridir. Bu kutubxonaning elektron shaklidir. Kutubxona deganda, odatda, ko'plab kitoblar terib qo'yilgan, uzun, katta javonlar joylashgan xonalar ko'z oldimizga keladi. Elektron kutubxonada javonlar vazifasini jildlar, kitoblar vazifasini esa Internet saxifalari bajaradi. Bu kutubxona ma'lumotlari elektron

ko‘rinishda bo‘ladi va ular kompyuterda joylashadi. Bu kutubxonadan foydalanish juda qulay. U orqali Siz dunyoning ixtiyoriy nuqtasidagi elektron kutubxona ma‘lumotlaridan foydalana olishingiz mumkin. Yana bir qulay tomoni zarur ma‘lumot nusxasini ko‘chirib olishingiz mumkin. Elektron kutubxonadan foydalanishingiz uchun kompyuter, modem va Internet tarmog‘i bo‘lishi yetarli.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Elektron kutubxonalarni turlicha nomlashadi:

- Elektron kutubxona
- **Virtual kutubxona**
- E-kutubxona
- **E-library**
- Digital library

Keyingi vaqtlarda virtual dunyo, virtual olam, virtual do‘st kabi so‘zlar paydo bo‘ldi. Virtual so‘zining ma‘nosi bu tasavvur qilishdir. Virtual kutubxona bu odatdagi kutubxonaning abstrakt ko‘rinishidir. Bu kutubxonaning kitoblari, jurnallari va ro‘znomalari kitob javonlarida emas, balki kompyuter xotirasida joylashgan bo‘ladi. Bu kompyuterda yoki kompyuter maxsus qurilmalarida raqamli formatda saqlanadigan ma‘lumotlar to‘plamidir. Bu bosma audio, video va multimedia ma‘lumotlaridir. Ma‘lumotlar hajmiga qarab, serverlar bitta yoki tarmoq bilan bog‘langan bir necha kompyuterlardan iborat bo‘ladi.

G‘arb mamlakatlarida, masalan AQShda, kutubxonalarni avtomatlashtirish 60-yillardan boshlangan, kitoblarni kompyuterga kiritish orqali elektron kolleksiyalarni yaratish 1971-yildanoq bajarib kelinmoqda. Bizning mamlakatimizda Internet tarmog‘ining 90-yillarning oxiri- 2000-yillarning boshidan ommalashishi bugungikunga kelib bizga elektron kutubxonalarni yaratib, mamlakatimiz aholisi va dunyo ahli bilan alishish imkonini bermoqda. Alisher Navoiy nomidagi Davlat Kutubxonasi kabi markaziy tashkilotlarning loyihalari, Internet tarmog‘ida tashabbuskor vatandoshlarimiz tomonidan yaratilgan va yaratilayotgan kolleksiyalar bunga misol bo‘la oladi. Bu loyihalarning bajarilish darajasi turlicha bo‘lib, bu albatta malakali mutaxassislarning bu jarayonlarda zamonaviy bilimlarni qo‘llagan holda

ishtirok etganlari yoki etmaganlariga bog'liq. Xalqaro standartlar va muvaffaqiyatli amaliyotlar (*best practice*) dan xabardorlik va ko'p hollardagi vaziyatni tubdan yaxshilashi muqarrar. Shu maqsad yo'lida elektron kutubxonalar konsepsiyasi, uningtamoyillari va xorijda to'plangan tajribalar xususida so'z yuritamiz.

AQSh universitetlaridan biridagi "Elektron kutubxonalar" kursi talabalari ilmiy adabiyotdan ushbu atamaning 65 ta ta'rifini to'plab, umumiy xususiyatlarni ajratib olishdi.

Unga ko'ra elektron kutubxona:

- ma'lum jamoalar yoki jamoalar majmuiga xizmat qiladi;
- barcha qismlar uchun umumiy bo'lgan mantiqiy tashkiliy strukturaga ega;
- inson va texnologik resurslardan unumli foydalangan;
- tez, samarali va to'siqsiz kirishni ta'minlaydi;
- resurslarga egalik va nazorat qilish;
- kolleksiyalar:
- yirik va uzoq muddatga saqlab kelinadigan;
- turli xil formatlarni o'z ichiga olgan;
- nafaqat obyektlar haqida ma'lumot (abstrakt, bibliografik ma'lumot va hokazo.),
- balki ularning o'ziga ham ega bo'lishi (kitob, maqola, jurnal va hokazo.);
- boshqa yo'l bilan qo'lga kiritib bo'lmaydigan noyob manbalarga ega bo'lishi;
- ba'zi fayllar raqamli shaklda yaratilgan (*ab origine*) bo'lishi mumkin.

Elektron kutubxona tushunchasining quyidagi ta'riflari alohida e'tiborga loyiq: Elektron kutubxonalar shu turdagi tashkilotlarki, ular raqamli asarlar kolleksiyalarini ma'lum bir jamoalar yoki jamoalar majmuiga oson va iqtisodiy jihatdan qulayholda foydalanish uchun taqdim qiladi; saralash, strukturasi tuzish, intellectual yo'l ochish, talqin qilish, tarqatish, to'laligicha saqlab qolish uchun zarur resurslar, shu jumladan, ixtisoslashgan xodimlar bilan ta'minlaydi.

Shuningdek:

1. Raqamli kutubxonalar elektron resurslar majmui bo'lib, axborotni yaratish, izlash va foydalanish uchun zarur texnik quvvatlarni o'z ichiga oladi. Bu ma'noda ular axborot

saqlash va qidiruv sistemalarini to'ldiradi va kengaytiradi; distribyutlashgan tarmoqlardan joy olib, har qanday ko'rinishdagi media (matn, surat, ovoz, sokin va dinamik suratlar) ni manipulyatsiya qilad. Raqamli kutubxonaning tarkibida ma'lumotning o'zi va uning turli xossalarni tasvirlaydigan metadata masalan, aks ettirish (*representation*) yo'llari, yaratuvchisi, egasi, qayta bo'yicha huquqlarva hokazo.) va boshqa ma'lumot yoki metadata (tashqi yoki raqamli kutubxonaichidagi) ga bo'lgan link yoki munosabatni ko'rsatadigan elementlardan tashkil topgan bo'ladi.

2. Elektron kutubxonalar foydalanuvchilar jamoasi tomonidan shakllantirilib, ularning funksional imkoniyatlari o'sha jamoaning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qondiradi. Ular jamoalarning ajralmas qismi bo'lib, bundagi yakka shaxs va guruhlar bir-biri bilan ma'lumot, axborot va bilim resurslari hamda sistemalari orqalialoqada bo'ladilar.

Elektron kutubxona imkoniyatlari:

Elektron kutubxona odatdagi kutubxonaga qaraganda bir qancha qulayliklarga ega:

- foydalanishning qulayligi va yangiligi;
- qidiruv tizimlarining mavjudligi;
- ma'lumotlar xajmining cheklanmaganligi;
- qo'shimcha xizmatlarning mavjudligi.

XULOSA VA MUNOZARA

Demak elektron kutubxonalar hozirgi zamon talabi bo'lib qoldi, hozirgi paytdabarcha zamonaviy universitetlarda, maktablarda, korxonalarda va hattoki bolalar bog'chalarida ham o'z shaxsiy elektron kutubxonalarga ehtiyoj katta deyishim mumkin. Bu har bir foydalanuvchi uchun juda qulay. E-kutubxonalar foydalanuvchilari soni tobora ko'payib bormoqda. Ayniqsa, karantin paytida ham, uyda o'tirgan holatda mutolachi istalgan kitobini yoki ma'lumotini masofadan turib foydalana olishi yana bir misol bo'la oladi. Hattoki kitoblarning audio shakli ham, foydalanuvchilarga yanada qulaygarchiliklar beradi. Siz istalgan vaqda o'z ehtiyojlaringizdankelib chiqqan holda elektron kutubxonalardan bemalol foydalana olasiz. Yana bire'tiborni tortadigan jihati shuki, ushbu kitoblarni istalgan tilda topishingiz mumkin. Kitob mualliflarining bevosita roziligi ostida bugungi kunda Amerikada, Yevropadaelektronlashtirish jarayoni jadallik bilan olib borilmoqda.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Azizxodjaeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat – Toshkent, 2016.
2. Golish L.V., Xashimova D.P. Ta'lim jarayonida interfaol ta'lim uslublari va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. – Toshkent: TDIU, Iqtisodiyot. 2013.
3. Ganieva M., Fayzullaev D. Kichik guruhlarda hamkorlikda ishlash pedagogik texnologiyalar to'plami. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2013.
4. Muxammedov X. Xorijiy mamlakatlar davlati tarixi va qadimgi dunyo tarixi. 1-qism. T., 2019.
5. <http://www.istorya.ru/>
6. www.ziyonet.uz